

СОЦІАЛЬНІ САМООЦІНКИ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН УКРАЇНЦІВ ІЗ РІЗНИМ МІГРАЦІЙНИМ ДОСВІДОМ

SOCIAL SELF-ASSESSMENTS AND PSYCHOLOGICAL STATE OF UKRAINIANS WITH DIFFERENT MIGRATION EXPERIENCES

У статті здійснено порівняльний аналіз соціальних оцінок та психологічного стану трьох категорій населення: іммобільних громадян, реверсних мігрантів та внутрішніх переселенців.

Емпіричною базою дослідження слугували результати соціологічного опитування «Сегментація української аудиторії» (n = 4101), проведеного компанією «Група Рейтинг» протягом червня – липня 2024 р. в межах щорічного моніторингу «Українське суспільство» Інституту соціології НАН України.

Результати дослідження показують, що 70,6% респондентів не мали досвіду міграції, 15,9% є реверсними мігрантами, а 13,5% – переселенцями. Виявлено суттєві відмінності у соціально-демографічних характеристиках, суб'єктивних оцінках соціального статусу, задоволеності життям та психологічному стані представників цих груп.

Установлено, що переселенці частіше відчувають утрату соціального статусу, незадоволеність життям та меншу соціальну підтримку порівняно з іншими групами. Вони також демонструють вищий рівень тривожності та страхів щодо майбутнього. Натомість іммобільні громадяни виявляють вищий рівень задоволеності життям та соціальною підтримкою, що пов'язано зі збереженням звичного способу життя. Дослідження показало, що психологічний стан українців під час війни характеризується оптимізмом щодо власного майбутнього, але низьким рівнем задоволеності поточним життям. Це підкреслює важливість розроблення стратегій психологічної підтримки населення в умовах війни.

Підкреслено важливість розроблення цільових програм підтримання для внутрішньо переміщених осіб, зокрема для покращення їх соціальної інтеграції та психологічної стійкості. Особливу увагу приділено необхідності розвитку соціальних зв'язків і підтримки у приймаючих громадах.

Ключові слова: міграція, внутрішньо переміщені особи, реверсні мігранти, психологічний стан, соціальні оцінки, самооцінки, російсько-українська війна.

ний стан, соціальні оцінки, самооцінки, російсько-українська війна.

The article presents a comparative analysis of social assessments and psychological states among three population categories: immobile citizens, reverse migrants, and internally displaced persons.

The empirical basis for the study is derived from the results of the sociological survey «Segmentation of the Ukrainian Audience» (n = 4101), conducted by the «Rating» company during June–July 2024 as part of the annual monitoring project «Ukrainian Society» by the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine. The study results indicate that 70.6% of respondents had no migration experience, 15.9% are reverse migrants, and 13.5% are displaced persons. Significant differences were observed in socio-demographic characteristics, subjective assessments of social status, life satisfaction, and psychological state among representatives of these groups.

It was found that displaced persons more frequently experience a loss of social status, life dissatisfaction, and less social support compared to other groups. They also demonstrate higher levels of anxiety and fears about the future. In contrast, immobile citizens show higher levels of life satisfaction and social support, which is associated with maintaining their usual way of life. The study revealed that the psychological state of Ukrainians during the war is characterized by optimism about their own future, but a low level of satisfaction with current life. This underscores the importance of developing strategies for psychological support of the population in wartime conditions.

The importance of developing targeted support programs for internally displaced persons is emphasized, particularly for improving their social integration and psychological resilience. Special attention is given to the necessity of developing social connections and support in host communities.

Key words: migration, internally displaced persons, reverse migrants, psychological state, social self-assessments, Russia-Ukraine war.

УДК 316.6: 314.72

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.64.35>

Белєнок О.А.

науковий співробітник відділу соціальних структур Інституту соціології Національної академії наук України

Бова А.А.

к.соціол.н., с.н.с., провідний науковий співробітник Науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності Державний науково-дослідний інститут МВС України; старший науковий співробітник відділу соціальних структур Інституту соціології Національної академії наук України

Постановка проблеми. За два з половиною року повномасштабної війни було значно порушено звичний життєвий порядок мільйонів громадян, насамперед тих, які змінили місце проживання, втратили оселю і роботу. Ці безпрецедентні обставини призвели до формування нових соціальних груп, спричинених масштабними процесами зовнішньої та внутрішньої міграції. У пролонгованій ситуації невизначеності важливо відслідковувати соціальні настрої і психологічні стани представників різних категорій населення з певним досвідом міграції унаслідок воєнних дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Психологічний стан і соціальні оцінки різних категорій населення, особливо в умовах війни, привертають увагу багатьох дослідників. Психологічне благополуччя населення України вивчали вітчизняні соціологи Є. Головаха та Н. Паніна, самооцінки соціального становища – С. Макеев, С. Оксамитна, О. Симончук, Л. Малиш. Переживанням стресу українцями, їхнім страхам та тривогам під час війни присвячено праці О. Злобіної та С. Дембіцького.

Демографічні зміни, пов'язані з міграцією під час війни, знаходилися у фокусі уваги

Е. Лібанової, М. Логвинової, О. Міхеєвої та ін. Проблеми, потреби та суб'єктивне благополуччя внутрішньо переміщених осіб (ВПО) розглядалися у працях В. Кіпня, В. Андріяш, І. Трубавіної, І. Склярівної, Б. Переллі-Гарріс (В. Perelli-Harris) та ін. Психологічний стан ВПО є предметом досліджень І. Голованової, Р. Джонсона (R.J. Johnson) та ін. Проблеми адаптації та соціальної безпеки вимушених переселенців висвітлювалися у статтях А. Попової, Л. Гуменюк та ін.

У науковій доповіді (за редакцією О. Балакиревої) висвітлено комплексний аналіз проблематики ВПО в Україні, зокрема у таких ракурсах: роль різних секторів суспільства, чинники соціального відторгнення, форми соціального капіталу, взаємодія з приймаючими громадами тощо [1]. Питанням інтеграції ВПО до приймаючих громад присвячено монографію О. Новікової, В. Антонюк, О. Панькової та ін. [2] Грунтовний аналіз соціального самопочуття ВПО здійснено в монографії Н. Коваліско та С. Бубняк [3]. Соціальний портрет ВПО та їх соціальні практики висвітлено в колективній монографії В. Подшивалкіної, Н. Коваліско та ін. [4]. Аспекти вивчення задоволеності життям внутрішніх мігрантів розглядалися у книзі В. Кердивара та В. Христенко [5].

Однак попри значну кількість досліджень питання порівняльного аналізу психологічного стану та соціальних оцінок різних категорій населення з тим чи іншим міграційним досвідом в умовах війни залишається недостатньо вивченим та потребує подальших досліджень.

Мета дослідження – з'ясувати вплив вимушеної внутрішньої міграції на психологічний стан та задоволеність життям українців в умовах війни шляхом порівняння показників соціального становища, психологічного благополуччя, домінуючих емоцій та локусу контролю серед представників трьох груп: іммобільних громадян, реверсних мігрантів і внутрішніх переселенців, окресливши спільність та відмінність цих параметрів у зазначених категоріях населення.

Виклад основного матеріалу. У подальшому аналізі ми послуговуємося такими робочими поняттями досліджуваних явищ. Соціальні самооцінки – це суб'єктивні судження та сприйняття людей щодо різних аспектів їхнього життя та соціального становища, що формуються в конкретному соціальному контексті. Психологічний стан – це відносно стійка характеристика психічної діяльності людини, що відображає особливості функціонування психіки в певний період часу.

Емпіричною базою дослідження слугували результати соціологічного опитування «Сегментація української аудиторії», проведеного в межах щорічного моніторингу «Українське суспільство» Інституту соціології НАН

України. Опитування було профінансоване Проектом USAID «Трансформація комунікацій» і реалізоване компанією «Група «Рейтинг». Воно тривало з 27 червня по 6 липня 2024 р. та охопило всю підконтрольну територію України за винятком тимчасово окупованих територій та районів без українського мобільного зв'язку і було проведено за допомогою комбінованої методології CATI-CAWI (n = 4101).

Для створення комплексної картини досліджуваних явищ залучено широкий спектр показників. Аналіз *соціального портрету* трьох категорій населення з різним міграційним досвідом базується на демографічних показниках (стать і вік), а також регіонально-поселенських (макрорегіон проживання респондента до початку повномасштабної агресії та тип населеного пункту його проживання на момент опитування).

Для аналізу *оцінок життєвої ситуації та психологічних станів* використано: загальні показники задоволеності життям загалом і життям у населеному пункті; суб'єктивні оцінки соціального статусу (на 7-щаблевій соціальній драбині та задоволеності становищем у суспільстві загалом); соціальні установки (сприйняття підтримки від громади і міграційні плани); фіксацію емоційних станів (відчуття надії, оптимізму, розгубленості, а також певних страхів); когнітивно-вольові компоненти структури особистості (локус контролю); самооцінку стану здоров'я.

Оскільки досвід переміщення українців під час війни розглядався як ключовий чинник в оптиці порівняння різних думок, характеристик і аспектів життя опитаних, у масиві було виділено три групи: *іммобільні* – ті, хто не переїжджав із постійного місця проживання після 24.02.2022; *реверсні, або зворотні, мігранти* – ті, хто тимчасово переїжджав, але повернувся; *переселенці* – ті, які переїхали до іншого населеного пункту України у зв'язку з війною.

За даними опитування, станом на третій рік війни влітку 2024-го 70,6% респондентів не мали досвіду міграції («іммобільні»), 15,9% є «реверсними мігрантами», а 13,5% – «переселенцями».

Соціально-демографічний портрет цих категорій виглядає так (табл. 1). За статтю розподіл іммобільних громадян (53,1% жінок і 46,9% чоловіків) близький до середнього за вибіркою (54,7% і 45,3%), а групи мобільних респондентів мають значні гендерні відмінності. Очікувано, що серед «реверсних мігрантів» фіксується значна перевага жінок (61,7% проти 38,3% чоловіків), адже з перших місяців війни саме жінки були більш схильні до тимчасової евакуації. Серед «переселенців» – тих, хто оселився на новому місці на постійній основі, також більше жінок, ніж чоловіків (55,0% і 45,0% відповідно). До речі, за даними Міністерства соціальної політики, станом на

Соціально-демографічні характеристики досліджуваних груп, %*

	Чи переїжджали в інший населений пункт у зв'язку з війною (після 24.02.2022)?			
	«імобільні»	«реверсні мігранти»	«внутрішні переселенці»	Загалом
За статтю				
Чоловіки	46,9	38,3	45	45,3
Жінки	53,1	61,7	55	54,7
За віком				
До 30 років	13,6	21,0	20,2	15,7
30 – 59	53,4	55,7	50,9	53,4
60+	33,1	23,3	28,9	30,9
За макрорегіонами проживання в Україні станом до 24.02.2022				
Захід	31,1	8,0	4,3	23,8
Центр	40,5	47,5	13,6	38,0
Південь	10,6	13,5	16,6	11,9
Схід	17,8	31,1	65,5	26,3
За типом населеного пункту				
Обласний центр	36,8	57,3	48,1	41,6
Інше місто області	25,1	24,8	23,3	24,8
Селище міського типу	11,7	9,5	11,8	11,3
Село	26,5	8,4	16,8	22,3
Загалом	100	100	100	100
n	2895	653	553	4101

* Дані зважені

01.08.2024 в Україні налічувалося 4 650 565 внутрішньо переміщених осіб, з яких 60% становили жінки, а 40% – чоловіки.

За віком є значні відмінності між людьми з різним досвідом міграції. Середній вік імобільних громадян становить 47,3 роки, і він значно вищий, аніж у реверсних мігрантів та переселенців (відповідно 42,9 та 43,9 року). Серед двох категорій мобільних індивідів майже у півтора рази більше молоді до 30 років і менше осіб пенсійного віку, ніж серед імобільних. Ці відмінності очікувані: люди старшого покоління порівняно з молодими значно менше схильні змінювати місце проживання через проблеми зі здоров'ям, укоріненість у рідну землю, традиції, культуру свого міста/села, звичний спосіб життя.

Регіони України, у яких проживали респонденти до повномасштабного російського вторгнення, були об'єднані за географічним та економічним принципом у чотири макрорегіони: Захід (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Тернопільська, Волинська, Рівненська області); Центр (Вінницька, Хмельницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Черкаська, Чернігівська області та місто Київ); Південь (Миколаївська, Одеська, Херсонська області); Схід (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська області). Надалі було проаналізовано статус проживання рес-

пондентів у певному макрорегіоні України до 24.02.2022 та їх подальшу мобільність. Результати показали, що серед «імобільних» – тих, хто не виїжджав зі своїх домівок, виявилось більше мешканців Центру (40,5%) та Заходу (31,1%); серед «реверсних» (тих, хто повернувся) більшість становили мешканці Центру (47,5%); серед переселенців, які закріпилися на новому місці, переважну більшість становили мешканці Сходу (65,5%) та відносну більшість – Півдня (16,6%).

Щодо поселенського статусу на момент опитування майже дві третини респондентів були містянами (41,6% мешкали в обласних центрах і 24,8% – в інших містах), а третина – селянами (22,3% жили в селах і 11,3% – у селищах міського типу). Порівняно з іншими аналізованими категоріями реверсні мігранти більшою мірою проживали в обласних центрах (57,3%) та сілах (8,4%). ВПО намагалися влаштуватися переважно в обласних центрах (48,1%), а їхня частка в селах (16,8%) є нижчою за загальний показник. Чинниками такого напрямку міграції зазвичай є існуючі в урбанізованій місцевості кращі можливості працевлаштування, загальний рівень життя, доступність якісних медичних, освітніх і культурних послуг, що робить міста більш привабливими для постійного мешкання. Серед імобільних громадян спостерігалася найбільша частка мешканців сіл (26,5%).

З'ясовано, що наявність/відсутність досвіду міграції суттєво впливає на різні суб'єктивні показники (табл. 2).

Так, середня самооцінка за 7-бальною шкалою (де 1 означає найнижче становище в суспільстві, а 7 – найвище) серед іммобільних становила 3,49 бали. Водночас цей показник значно різнився у двох груп

респондентів із досвідом міграції: він був вищим у реверсних мігрантів (3,64), аніж у переселенців (3,27). В останніх це може вказувати на втрату соціального статусу внаслідок вимушеного переміщення, зміни роботи, втрати житла і матеріальних ресурсів, труднощі адаптації на новому місці проживання.

Таблиця 2

Розподіл відповідей осіб із різним досвідом міграції за окремими показниками самооцінок соціального статусу, психологічного стану та задоволеності життям, %*

1	Чи переїжджали в інший населений пункт у зв'язку з війною (після 24 лютого 2022 р.)?			
	«іммобільні»	«реверсні мігранти»	«внутрішні переселенці»	Загалом
2	3	4	5	
За рівнем задоволеності своїм становищем у суспільстві				
Скоріше не задоволені	37,7	36,7	52,4	39,5
Важко сказати, задоволені чи ні	38,1	39,8	33,7	37,8
Скоріше задоволені	24,2	23,5	13,9	22,7
За рівнем загальної задоволеності життям				
Зовсім не задоволені	5,3	5,2	11,8	6,2
Скоріше не задоволені	17,8	19,6	24,4	19,0
Важко сказати, задоволені чи ні	29,7	26,7	28,9	29,1
Скоріше задоволені	42,4	42,5	30,6	40,8
Цілком задоволені	4,8	6,0	4,3	4,9
За рівнем задоволеності життям у своєму населеному пункті				
Зовсім не задоволені	7,1	7,8	12,9	8,0
Скоріше не задоволені	17,5	23,3	18,7	18,6
Важко сказати, задоволені чи ні	25,8	22,5	27,7	25,5
Скоріше задоволені	42,0	38,3	34,6	40,4
Цілком задоволені	7,6	8,1	6,2	7,5
За рівнем підтримки від сусідів та громади				
Зовсім не можу розраховувати	31,0	32,1	42,0	32,7
Певною мірою можу розраховувати	47,6	43,4	39,1	45,8
Цілком можу розраховувати	10,4	12,7	8,5	10,5
Важко відповісти	11,0	11,8	10,5	11,1
За бажанням виїхати з населеного пункту				
Так, хотів би	11,9	17,3	32,3	15,5
Важко сказати	17,1	22,2	31,6	19,9
Ні	71,0	60,5	36,1	64,6
За локусом контролю				
Здебільшого від зовнішніх обставин	17,1	15,3	28,8	18,4
Деякою мірою від мене, але більше від зовнішніх обставин	23,5	25,1	28,6	24,4
Однаковою мірою від мене і від зовнішніх обставин	31,1	28,5	24,6	29,8
Більшою мірою від мене, ніж від зовнішніх обставин	15,6	18,7	10,5	15,4
Здебільшого від мене	12,7	12,4	7,6	12,0
За оцінкою власної ініціативності та самостійності респондентів				
Не вистачає	20,0	17,0	26,0	20,4
Важко сказати, вистачає чи ні	29,5	27,1	27,1	28,8
Вистачає	44,2	50,3	42,5	45,0
Не цікавить	6,3	5,7	4,3	5,9

1	2	3	4	5
Самооцінка стану свого здоров'я загалом				
Дуже поганий	2,5	2,8	4,7	2,9
Поганий	18,1	17,0	23,0	18,6
Задовільний	61,5	57,0	56,7	60,1
Добрий	16,3	20,7	13,0	16,6
Відмінний	1,6	2,6	2,5	1,9
За страхами респондентів**				
Зростання злочинності	20,9	20,3	20,1	20,7
Безробіття	37,9	44,3	42,9	39,6
Небезпеки війни з Росією: загрози для життя, руйнування інфраструктури тощо	82,1	84,5	81,0	82,4
Міжнаціональні конфлікти	8,4	10	10,2	8,9
Міжрелігійні конфлікти	6,9	3,9	5,4	6,2
Зменшення української нації через виїзд частини українців за кордон та втрати у війні	34,2	34,6	33,3	34,1
Наплив біженців, переселенців і приїжджих	5,2	5,4	7,0	5,5
Зупинка підприємств	30,8	33,5	33,4	31,6
Голод	32,3	32,9	35,6	32,8
Забруднене довкілля	19,1	19,5	18,6	19,1
Масові вуличні безпорядки	9,6	11,8	11,8	10,3
Невиплата зарплат, пенсій тощо	41,3	47,4	48,7	43,3
Зростання цін	57,6	64,9	61,7	59,3
Встановлення диктатури в країні	29,8	34,4	32,8	30,9
Розпад України як держави	49,8	53,9	53,8	51,0
Наслідки катастрофи на Чорнобильській АЕС	7,3	6,8	6,1	7,1
Зараження небезпечними для життя інфекціями (туберкульоз, СНІД тощо)	10,6	8,0	9,2	10,0
Холод у квартирі	21,8	27,6	26,0	23,3
Епідемії небезпечних хвороб	16,9	15,5	16,2	16,6
Інше	2,4	3,2	5,8	3,0
По-справжньому нічого не бояться	1,1	2,2	0,5	1,2
n	2895	653	553	4101

* Дані зважені

** У запитанні щодо страхів сума відсотків за стовпчиком більше 100%, оскільки можна було вибрати кілька варіантів відповіді

Різняться й ступінь задоволеності суспільним становищем. Більше половини (52,4%) переселенців скоріше не задоволені ним, а серед реверсних мігрантів та іммобільних цей показник майже у півтора рази нижчий (36,7% і 37,7% відповідно). Водночас скоріше задоволених своїм місцем у суспільстві серед переселенців (13,9%) майже вдвічі менше, ніж серед реверсних і іммобільних (23,5% і 24,2%). Причини цих відмінностей потребують окремого дослідження, проте потенційно їх можна пояснити втратами ВПО роботи, добробуту, соціального капіталу внаслідок переїзду, нерівністю переселенців у доступі до різноманітних благ порівняно з місцевими мешканцями.

Стосовно задоволеності життям загалом самооцінки іммобільних і реверсних респондентів подібні: серед них майже половина

(47,2% і 48,5% відповідно) скоріше або цілком своїм життям задоволені, водночас близько чверті (23,1% і 24,8%) зовсім або скоріше незадоволені. Очікувано, що переселенці мають значно гірше самопочуття – серед них майже у півтора рази менше тією чи іншою мірою задоволених (34,9%) і у майже півтора рази більше тією чи іншою мірою незадоволених життям (36,2%). Ці відмінності легко пояснити втратою житла і роботи, порушенням соціальних зв'язків, труднощами адаптації до нового середовища.

Подібні відмінності зафіксовано і щодо рівня задоволеності життям у своєму населеному пункті. Серед іммобільних і реверсних респондентів частка тією чи іншою мірою задоволених (49,6% і 46,4%) виявилася вищою, ніж у мобільних (40,8%). А от частка незадо-

волених, як з'ясувалося, у майже півтора рази нижча серед іммобільних (24,6%), аніж серед реверсних і переселенців (31,1% і 31,6%).

Різниця й *ступінь соціальної підтримки або ізоляції* (їх визначено на основі відповідей на запитання: «Якою мірою Ви могли б розраховувати на допомогу ваших сусідів або членів вашої громади у випадку, коли у Вас станеться серйозна проблема?»). Переселенці значно менше впевнені у підтримці громади (42,0% зазначили, що зовсім не сподіваються на підтримку громади), ніж іммобільні індивіди (31,0%) та реверсні мігранти (32,1%), що свідчить про втрати ВПО попередніх соціальних зв'язків і труднощі інтеграції у приймаючі громади. На це вказують і відмінності у бажанні виїхати з населеного пункту, яке слугує теперішнім місцем проживання: його задекларували 32,3% переселенців, що майже вдвічі більше за реверсних мігрантів (17,3%) і втричі – за іммобільних громадян (11,9%), а небажання – 36,1%, 60,5% та 71,0% відповідно. Переселенці більш схильні до подальшої міграції через меншу прив'язаність до поточного проживання і вже набутий досвід.

Важливою інтегральною характеристикою особистості є *локус контролю* – схильність людини вбачати джерело управління своїм життям переважно у зовнішньому середовищі чи переважно в собі. Виявилось, що екстерналів, тобто осіб, які вважають, що більшою чи деякою мірою їхнє життя залежить від зовнішніх обставин, найбільше серед переселенців (57,4%), аніж серед реверсних мігрантів та іммобільних (40,4% і 40,6%). Водночас частка інтерналів, тобто тих, хто переконаний, що їхнє життя залежить здебільшого чи деякою мірою від них самих, – навпаки, менша серед указаних груп (18,1% проти 31,1% і 28,3%). На нашу думку, притаманний переселенцям переважно зовнішній локус контролю можна пояснити, насамперед, через вимушеність переселення, залежність від державної допомоги; більш властивий іммобільним респондентам інтернальний тип особистості може базуватися на їхніх уявленнях про достатній контроль над власним життям, зокрема у формах самоорганізації та самозахисту від воєнних небезпек, а також у допомозі іншим.

Респондентам ставилося запитання: «*Чого з наведеного Вам не вистачає?*» із можливістю оцінки 21 виду депривацій, зокрема ініціативи і самостійності під час розв'язання життєвих проблем. Відповіді на нього відбивають структуру особистості в контексті її саморегуляції та самооцінки. У всіх аналізованих категоріях найбільший відсоток респондентів уважав, що їм вистачає ініціативності та самостійності (від 42,5% до 50,3%), що може свідчити про

загальну тенденцію до адаптивності українців в умовах війни. Серед поверненців спостерігалася найнижча частка тих, кому не вистачало ініціативності (17,0%). Розвиток адаптивних навичок та повернення до стабільного середовища може сприяти відчуттю контролю над ситуацією, що позитивно впливає на оцінку власної ініціативності. Своєю чергою, у мобільних респондентів спостерігалася більша частка тих, кому не вистачало ініціативності (26,0%). Нове середовище вимагає більших зусиль для адаптації, що тимчасово знижує відчуття власної ініціативності.

Інформативним маркером суспільної ситуації в Україні є масові психоемоційні стани. Дані опитування свідчать, що у відповідях респондентів щодо власного майбутнього превалюють почуття надії та оптимізму (50,5% і 35,6% відповідно), що вказує на високу психологічну стійкість українців в умовах війни. Водночас поширеність відчуття надії дещо відрізняється у трьох аналізованих групах: вона вища у іммобільних осіб (51,9%) і реверсних мігрантів (51%), аніж у ВПО (42,9%). Окрім того, іммобільним громадянам порівняно з переселенцями і реверсними мігрантами менш притаманні відчуття розгубленості (17,3% проти 26,2% і 28,6%) та безвихідності (10,3% проти 17,7% і 13,8% відповідно).

Про досить відмінні емоційні стани свідчать також відповіді представників трьох груп на запитання *щодо проблемних ситуацій, у яких довелося хоча б раз перебувати впродовж останнього року*. Іммобільні рідше втрачали соціальний оптимізм (27,9%), аніж ВПО (37,4%) і реверсні мігранти (41,3%), а також віру у свої сили такою мірою, що буквально нічого не хотілося робити (18,3% проти 29,5% і 25,4% відповідно). Причини цих відмінностей можуть полягати в тому, що переселенці частіше, ніж іммобільні, опинялися у великій матеріальній скруті, коли не було за що купити навіть необхідні продукти (24,2% і 16,1% відповідно); частіше були вимушено безробітними (21,9% і 11,6%); частіше перебували у близькому до самогубства стані (8,7% переселенців і 3,7% іммобільних). Отже, емоційні стани мігрантів та резидентів в умовах війни суттєво відрізняються: завдяки збереженню звичного способу життя ті, хто залишався у своїх домівках, мають більш позитивне світовідчуття та меншу невпевненість у майбутньому.

Усвідомлене чи напівсвідоме сприйняття ситуації як такої, що несе у собі негативні наслідки, породжує страхи, які, своєю чергою, слугують регуляторами соціальної поведінки – від життєстійкості до паніки та зневіри. Відповіді на запитання: «*Як Ви вважаєте, чого люди зараз побоюються найбільше?*» дають змогу визначити і ранжувати *реальні або*

уявні загрози, які бентежать українців найбільше. Серед перших п'яти небезпек такі: «небезпеки війни з Росією: загрози для життя, руйнування інфраструктури тощо» – 82,4%, «зростання цін» – 59,3%, «розпад України як держави» – 51,0%, «невиплати зарплат, пенсій тощо» – 43,3%, «безробіття» – 39,6%. Найменше хвилює респондентів «наплив біженців, переселенців та приїжджих» (5,5%, останній ранг із 19 запропонованих альтернатив). Зафіксовано, що поверненці частіше за переселенців та іммобільних звертають увагу на такі загрози: зростання цін (64,9% проти 61,7% і 57,6%); безробіття (44,3% проти 42,9% і 37,9%); холод у квартирі (27,6% проти 26,0% і 21,8%). Навіть в умовах війни перебування у звичному середовищі допомагає людям (група іммобільних) краще почуватися, орієнтуватися у складних ситуаціях, підтримувати впевненість у собі. Реверсні ж мігранти, нажахані картинками війни з телеекранів та смартфонів, а також оповідями очевидців із соцмереж про повсякденні проблеми життя під час війни, повертаються з глибокого тилу на попереднє місце проживання більш «наелектризованими».

Психологічним компонентам належить важливе місце у структурі оцінок населення свого здоров'я, бо згідно з класичним визначенням ВООЗ, здоров'я є станом повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не лише відсутністю хвороб та фізичних дефектів. Оцінюючи стан свого здоров'я загалом, переселенці схильні частіше характеризувати власне здоров'я як погане і дуже погане (27,7%), аніж реверсні мігранти (19,8%) та іммобільні громадяни (20,6%). І це попри менший середній вік порівняно з іммобільними респондентами.

Висновки. Результати дослідження свідчать, що до подальшої міграції більш схильні такі категорії населення: молодь, яка зазвичай «легка на підйом» та менш обтяжена сімейними обов'язками; жінки, яким на відміну від більшості чоловіків практично не заборонено виїзд за кордон і які частіше проявляють самозбережувальну поведінку заради життя народжених та/або майбутніх дітей; внутрішні переселенці, які відчувають труднощі з адаптацією у нових громадах.

Опитування підтвердило підвищений рівень тривожності українців у надзвичайний період. Масова свідомість «занурена» в переживання різноманітних небезпек. Мобільні індивіди (ВПО та реверсні мігранти) мають у своєму складі більшу частку тих, хто відчуває страхи щодо майбутнього, зокрема щодо зростання цін, безробіття та небезпек війни з РФ.

Психологічний стан українців під час війни характеризується оптимізмом щодо власного майбутнього, але низьким рівнем задоволеності поточним життям. Отримані дані підкреслюють необхідність розроблення цільових програм підтримки для кожної виокремленої групи, ураховуючи їхні специфічні потреби та проблеми. Особливу увагу слід приділити інтеграції ВПО у приймаючі громади, їхній психологічній та ресурсній підтримці.

Подальші дослідження, на нашу думку, мають бути зосереджені на вивченні механізмів, які можуть покращити соціальну інтеграцію та психологічну стійкість переселенців, зокрема через розвиток соціальних зв'язків у новому середовищі. Окрім того, доцільно застосовувати комплексний підхід до аналізу даних соціологічних опитувань для оцінювання безпекових ризиків та загроз, що дасть змогу більш ефективно прогнозувати та запобігати потенційним соціальним викликам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балакірєва О.М. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції : наукова доповідь. Київ : НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2016. 140 с.
2. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади: діагностика стану та механізми забезпечення : монографія / О.Ф. Новікова та ін. Київ : НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2018. 266 с.
3. Коваліско Н.В., Бубняк С.М. Соціальне самопочуття внутрішньо переміщених осіб в Україні: соціологічний дискурс : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 294 с.
4. Біженці та внутрішньо переміщені особи України на шляхах війни: кроки незламності : монографія / В.І. Подшивалкіна та ін. ; за ред. М.В. Бірюкової. Харків, 2023. 381 с.
5. Кердивар В.В., Христенко В.Є. Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту. Харків, 2021. 143 с.